

Алымкулов Б.Н.

**КЫРГЫЗСТАНДА ТУРУКТУУ ӨНҮКТҮРҮҮ КОНЦЕПЦИЯСЫН
АДАПТАЦИЯЛООНУН АЖЫРАТЫЛГЫС АСПЕКТИСИ КАТАРЫ БИЛИМ БЕРҮҮ
ТУТУМУН РЕФОРМАЛОО**

Алымкулов Б.Н.

**РЕФОРМИРОВАНИЕ СИСТЕМЫ ОБРАЗОВАНИЯ КАК НЕОТЪЕМЛЕМЫЙ
АСПЕКТ АДАПТАЦИИ КОНЦЕПЦИИ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ В
КЫРГЫЗСТАНЕ**

B.N. Alymkulov

**THE REFORM OF THE EDUCATION SYSTEM AS AN INTEGRAL ASPECT OF
ADAPTING THE CONCEPT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN KYRGYZSTAN**

УДК: 291.7 (575.2)

Макалада туруктуу өнүктүрүүнүн концепциясын адаптациялоонун ажыратылгыс аспектиси катары билим берүү тутумун реформалоонун айрым аспекттери талданат. Кыргызстандагы билим берүү тутуму бардык адамдар үчүн орто билим берүүнүн жеткиликтүүлүгүн камсыздоонун альтернативалуу ыкмаларын жана механизмдерин издөөнү актуалдаштырат.

В статье анализируются некоторые аспекты реформирования системы образования как неотъемлемого аспекта адаптации концепции устойчивого развития. Система образования в Кыргызстане актуализирует поиск альтернативных подходов и механизмов обеспечения доступности среднего образования для всех.

The article analyzes some aspects of the reform of the education system as an integral aspect of the adaptation of the concept of sustainable development. The education system in Kyrgyzstan actualizes the search for alternative approaches and mechanisms for ensuring the availability of secondary education for all.

Кыргызстанда билим берүү тутуму өкмөттүк, өкмөттүк эмес уюмдардын, коомчулуктун, жергиликтүү мамлекеттик администрациялардын жана коомдоштуктардын аракеттерин мобилизациялоо, билим берүүнүн альтернативалуу формаларын (жеке менчик, инклюзивдик, кечки мектептер, экстернат, аралыктан билим берүү) өнүктүрүү аркылуу жалпыга бирдей орто билим берүүнүн жеткиликтүүлүгүн камсыздоонун альтернативалуу ыкмаларын жана механизмдерин издөөнү актуалдаштырууда. Билим берүү чөйрөсүндөгү реформалар калктын социалдык корголбогон катмарынан чыккан балдарга, жетимдерге, кароосуз калган жана атайын муктаждыктары бар болгон балдарга даректүү колдоо көрсөтүүгө багытталган. Жашаган орду боюнча массалык мектептерде жана мектепке чейинки мекемелерде атайын муктаждыктары бар балдарга инклюзивдик (биргелешкен) билим берүүнү кеңири киргизүү. Социалдык жактан корголбогон үй-бүлөлөрдөн чыккан балдарды, жетимдерди, өнүгүүсүндө четтөөлөрү бар балдарды эрте диагностикалоону жана эрте атайын жардам көрсөтүүнү жана түзөөнү камсыздоо. Психикалык өнүгүүсү кечендеген жана педагогика-

лык жактан начар балдар үчүн теңдөө класстарын ачуу. Гуманизм принциптеринин негизинде тарбиялоо иштеринин тутумун реформалоо, өз ара аракет, жаратылыш ылайыктуулук, маданий ылайыктуулук, улантуучулук жана системалуулук аркылуу тарбиялоо, чыгармачылык аркылуу тарбиялоо, БУУ Баланын укуктары жөнүндө конвенциясына жана Кыргыз Республкасынын мыйзамдарына ылайык балдардын укуктарын камсыздоо.

Кесиптик билим берүү тутуму салт болгондой үч деңгээл менен берилген: башталгыч, орто жана жогорку. Коомду өнүктүрүүнүн жаңы этабында бул тутум кесиптик билим берүүнүн бир деңгээлинен башкасына, андан жогорку деңгээлине өтүүнү камсыздоону шарттаган, белгилүү ийкемдүүлүккө ээ болушу керек. Кесиптик окуу жайларына алар негизинен күчтүү болгон, жакшы материалдык базага жана кадрлар курамына ээ болгон даярдоонун багытын өнүктүрүүнү шарттаган, белгилүү автономия берилет. Кесиптик билим берүү тутумунун башкаруучулук түзүмүнүн милдети окуу жайларынын рейтингине ылайык окуу жайларында ар кандай багыттагы адисттерди даярдоого мамлекеттик тапшырыкты оптималдуу бөлүштүрүүдө турушу керек [1].

Жогорку кесиптик билим берүү XXI кылымда Кыргыз Республикасын өнүктүрүүнүн локомотиви болушу керек. Жогорку билим берүү тутуму төмөндөгү приоритеттерди бөлүүнү талап кылат:

- айрым академиялык дисциплиналарды, илимий изилдөөлөрдү тандоо эркиндигин жана студенттерди индивидуалдуу өнүктүрүүнү камтыган академиялык эркиндик;
- убакыттын талабына ылайык социалдык-гуманитардык илимдерди үйрөтүүнү жана окутууну радикалдуу реформалоо;
- фундаменталдык илимдерге, техникалык жана технологиялык адистиктерге, маалыматтык технологияларга, тилдерге окутуу, билим берүү мекемелеринин материалдык базаларын өнүктүрүү, окуу жайларынын жүгүртүү каражаттарынын эсебинен илимий-прикладдык иштерди аткаруучу, өндүрүштүк-коммерциялык түзүмдөрдүн тармактарын түзүү;
- жогорку окуу жайларынын илимий базасын чыңдоо жана принципалдуу жаңы илимий, илимий-

өндүрүштүк лабораторияларды жана жогорку окуу жайынын илимин академиялык жана тармактык илимий институттар менен интеграциялоо борборлорун түзүү;

- билим берүүнүн көп деңгээлдүү тутумун өркүндөтүү;

- студент окуп жаткан өлкөлөрдөгү билим берүүнүн колдонуудагы үлгүлөрүнөн көз карандысыз, студенттин жогорку билим алуу процессинин оптималдуу траекториясын тандоо мүмкүнчүлүгүн берүүчү, кесиптик-билим берүү программаларын иштеп чыгуу.

Жогорку окуу жайынан кийинки этап иштелип чыккан программаларга жана гранттык негизде илимий изилдөөлөрдү аткарууга ылайык аспирантурада, клинординатурада, докторантурада окууну карайт. Кыргыз Республикасынын «Билим берүү жөнүндө» мыйзамы билим берүү мекемелерине кеңири академиялык жана финансылык-экономикалык өз алдынчалуулукту (автономияны) реалдуу берген. Бул автономияны жогорку окуу жайлары жакшы жүзөгө ашыра алышты, бирок, билим берүү тутумунун калган звенолорунда, өзгөчө жалпы билим берүү мекемелеринде, бул жаатта дагы эле чечилбеген көйгөйлөр бар. Билим берүү чөйрөсүндөгү жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын ишмердүүлүгүнүн ченемдик-укуктук базасын түзүү жергиликтүү деңгээлдеги билим берүү мекемелеринин сапаттуу ишмердүүлүгү үчүн финансылык, материалдык-техникалык, кадрдык шарттарды түзүү мүмкүнчүлүгүн берет, калктын билим берүүгө болгон керектөөлөрүн канааттандырууга шарт түзөт. Бул билим берүүнү, билим берүү тутумдарынын ишмердүүлүгүн жана процесстерин жөнгө салуучу, административдик-бөлүштүрүүчүлүк башкаруунун көнүмүш болгон формаларынан, ыкмаларынан жана принциптеринен баш тартууну талап кылат.

А.Б. Абдрашевдин пикиринде, көйгөйдү мындай чечүүнү төмөндөгүдөй механизмдерди пайдалануу аркылуу караганга болот:

- ченемдик-укуктук жөнгө салуу (мыйзам жана ченемдик актылар, социалдык стандарттар, билим берүү тутумунда менчик мамилелерин түзүү);

- экономикалык жөнгө салуу (финансылык, салыктык, кредиттик);

- сапаттык жөнгө салуу (билим берүүнүн сапатын баалоонун жана контролдоонун, анын мамлекеттик билим берүү стандарттарына шайкештигин мамлекеттик-коомдук тутуму; билим берүү мекемелерин сертификациялоо тутуму; педагогикалык кадрларды аттестациялоо тутуму). Тийиштүү механизмдерди киргизүү үчүн билим берүү мекемелерин жана программаларды көз карандысыз аккредитациялоо тутуму түрүндө белгилене турган чараларды жүзөгө ашыруу керек [2].

Билим берүү тутумунун реформасынын жаңы этабынын принципиалдуу артыкчылыгы мамлекеттик, жергиликтүү деңгээлдерде жана билим берүү мекемесинин деңгээлинде билим берүүнү башкаруунун коомдук жана мамлекеттик формаларын

айкалыштыруу үчүн реалдуу шарттарды түзүү болушу керек. Мындай шарттарды түзүү азыр болуп жаткан кайра түзүүнү кайтарылбас гана кылбастан, жаңы Кыргызстанда жарандык коомдун калыптануусуна, коюлган маанилүү милдеттерди ишке ашыруу үчүн ар кандай коомдук күчтөрдү бириктирүүгө шарт түзөт.

2000-жылы 2010-жылга жана 2025-жылга чейин узак мөөнөттүү жана орто мөөнөттүү аракеттердин программалары кабыл алынат. Бул жаатта принципиалдуу программалык документ 2000-жылы майда кабыл алынган Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик билим берүү доктринасы болуп калды. 2002-жылы “2010-жылга чейин Кыргыз Республикасынын билим берүү тутумун өнүктүрүү концепциясы” иштелип чыгып жана кабыл алынган. Кыргызстанды өнүктүрүүнүн демократиялык жолу мамлекеттик билим берүү саясатында, анын программалык документтеринде чагылдырылган.

Кыргыз Республикасынын билим берүү тутуму 2007-жылы билим берүү мекемелеринде окуган жана иштеген 1,6 миллиондон көп адамды бириктирди. Алардын ичинде 59,1 миң бала жана 3,6 миң тарбиячылар контингенти менен 475 бала бакчалар, 18,4 миң бала контингенти менен 73 балдар үйлөрү жана интернаттары, 1068,1 миң окуучу жана 72,2 миң мугалим контингенти менен 2123 жалпы билим берүү мектептери, 40,5 миң студент жана 2,2 миң окутуучу контингенти менен 80 техникумдар жана окуу жайлар, 236,9 миң студент жана 13,5 миң окутуучу контингенти менен 47 жогорку окуу жайлары.

Кыргызстанда 2007-жылы акыл жана дене бойлук өнүгүүсүндө кемчиликтери бар балдар үчүн 24 адистештирилген жалпы билим берүү мекемелери иштеген, алардын ичинде 14ү 2,8 миң балдар жана өспүрүмдөр контингенти менен интернаттар болуп саналат. Жалпысынан өлкөдө бул мезгилде 600дөн ашык инклюзивдик мекемелер болгон, аларда өнүгүүсүндө көйгөйлөрү бар 3,5 миң бала окуган. Финансы министрлигинин 8.07.09-жылдагы № 04-4/3205 маалыматы боюнча уюмдар реестринде 212 мектепке чейинки билим берүү уюмдары бар. Жакырчылыкты кыскартуу боюнча Япон фонду (ЖКЯФ) колдогон «Өзгөчө керектөөлөрү бар балдар үчүн сапаттуу негизги билим алууга жетүү мүмкүндүгүн жогорулатуу» долбоорун жүзөгө ашыруунун алкагында 7 психологиялык-медициналык-педагогикалык консультациялар уюштурулган жана жабдылган. Өзгөчө керектөөлөрү бар балдарды тандоо боюнча Аймактык жана Республикалык психологиялык-медициналык-педагогикалык консультациялар 89657 сом суммасында зарыл материалдар жана жабдуулар менен жабдылды. «Save the Children Federation Inc» өкмөттүк эмес уюму тарабынан Республикалык психологиялык-медициналык-педагогикалык консультация менен биргеликте өнүгүүсүндө көйгөйлөрү бар балдар үчүн 35 пилоттук мектептердин жана 3 көмөкчү мектеп-интернаттардын 419 баласына диагностикалык текшерүү

өткөрүлгөн.

2009-жылы өзгөчө керектөөлөрү бар балдар үчүн инклюзивдик билим берүү дене бойлук кемчиликтери бар 3000 бала окуган 600 мектепте ишке ашырылат.

Кесиптик билим берүүнү андан ары өнүктүрүү максатында 2017-жылга чейин Жогорку кесиптик билим берүүнү өнүктүрүү концепциясынын долбоору иштелип чыккан, ал «Өлкөнү Өнүктүрүү Стратегиясынын контекстинде жогорку билим берүүнүн реформасы» республикалык форумунда академиялык жана кесиптик коомдоштуктун арасында талкууланат. Дээрлик бир эле убакта 2010-жылга чейин орто кесиптик билим берүүнү өнүктүрүү мамлекеттик программасынын долбоору орто окуу жайларынын Директорлор кеңешинде талкууланат [1].

Бардык постсоветтик мейкиндикте болгон геосаясий өзгөрүүлөр тил саясаты жаатында ийкемдүү чечимди талап кылды, ал көп учурда псевдодемократтар тарабынан оюнга айланды. Кыргызстанда 2003-жылы «Мамлекеттик тил жөнүндө» мыйзам кабыл алынып жатканда академиялык чөйрөлөрдө, кеңири коомчулуктун чөйрөсүндө кандай талаш-тартыш жүргөнүн эстесек болот. Албетте, 80ден ашык улуттун өкүлдөрү жашаган, көп маданияттуу, көп тилдүү Кыргызстанда окутуу тилин тандоо актуалдуу маселе. Орус тили расмий тил статусун алды. Белгилүү болгондой, Кыргызстандын түпкү улутунун айрым өкүлдөрү бул чечимден кыргыз элинин көз карандысыздыгына жана маданий-тил өзгөчөлүгүнө коркунучту көрдү. Кеңири талкуулардан кийин, окутуунун бир нече тилин пайдалануу чечими кабыл алынат, бул «Билим берүү жөнүндө» мыйзамдын ченемдеринен орун табат (1992-ж.). Эне тилинде окутуу, өзгөчө кенже куракта сапаттуу билим берүүнүн маанилүү компоненти катары таанылат. Башталгыч мектепте эне тилинде окутуунун артыкчылыгы эне тилди окууга үйрөтө баштоо үчүн жана окуу предметин түшүнүү үчүн принципалдуу мааниге ээ болгондугу менен негизделет, анткени ал когнитивдүү өнүгүү жана андан ары башка тилдерди үйрөнүү үчүн негиз болуп саналат.

Муну менен катар, билим берүү жана илим

тутумунда олуттуу көйгөйлөр бар. Жүргүзүлгөн талдоо Кыргызстанда билим берүү жаатында мыйзам жана ченемдик-укуктук базага байланыштуу иштер начар жүргүзүлүп жатканын баса көрсөтүүнү шарттады. Бул Билим берүү жана илим министрлигинин билим берүү жана илим тутумунун ишмердүүлүгүнө координациянын жана контролдун жоктугунун себеби болду. Билим берүү уюмдарынын ишмердүүлүгүн жөнгө салуучу, мыйзамдардагы жана ченемдик-укуктук документтердеги карамакаршылыктар жана эскирген ченемдер тутумду өнүктүрүүнү кармап жатат жана мыйзамга каршы аракеттер үчүн шарттарды түзүүдө. Мыйзам чыгаруу ишиндеги тутумдун инерттүүлүгү «Жогорку жана жогорку окуу жайынан кийинки билим берүү жөнүндө», «Мектептеги билим берүү жөнүндө» жана «Мектепке чейинки билим берүү жана балдарга кам көрүү жөнүндө» иштелип чыккан мыйзам долбоорлору бекитүүгө чейин жетпей, моралдык эскирип калуусуна алып келүүдө. Билим берүү мекемелери азыркыга чейин 1996-жылы бекитилген убактылуу жоболор боюнча иштешет. Албетте, көптөгөн жоболор жана ченематтар социалдык-экономикалык өнүгүүнүн жаңы талаптарынын жана шарттарынын өңүтүндө кайра кароону жана жаңылоону талап кылат.

Педагогикалык адистиктердин окуу программаларын окутуунун методикаларын үйрөнүүгө сааттарды көбөйтүү жана педагогикалык методикалар жана жаңы билим берүү технологиялары боюнча айрым кафедраларды калыбына келтирүү өнүгүүнөн кайра кароону талап кылат деп жоромолдойбуз. Жалпысынан 2009-жылдын жыйынтыктары боюнча гана жогорку окуу жайларында окуу жайларынын атайын каражаттарынын эсебинен квалификациясын жогорулатуудан өткөн окутуучулардын саны көбөйгөн.

Адабияттар:

1. Отчет Министерства образования и науки Кыргызской Республики за 2009 г. - 53 с. - С. 24.
2. Абдрашев А.Б. Компаративный анализ образовательной политики Республики Казахстан и Кыргызской Республики. Дисс. канд.полит.н.-Алматы, 2010г. - с. 69-74.

Рецензент: д.полит.н., профессор Артыкбаев М.Т.